

תורת אביגדור

הגאון ר' אביגדור מילר זצ"ל

פרשת תולדות תשפ"ג

"כי ציד בפיו" - זהירות מהונאה עצמית

תוכן

א' - להכיר את הטובים ביותר / א

ב' - להעריך את הטובים ביותר / ג

ג' - להפוך לטובים ביותר / ו

חרדתו של יצחק

טעותו של יצחק לא היתה טעות קטנה כלל וכלל, משהו שניתן להתעלם ממנו. היתה זו טעות נוראה ומפחידה. זו הסיבה שכאשר גילה יצחק את טעותו, כתוב, "וַיִּחְרַד יִצְחָק חֲרָדָה גְדֹלָה עַד מָאֹד" (בראשית כז, לג). מהי "חרדה גדולה"? חרדה גדולה פירושה שהוא רעד כעלה נידף בעיצומה של סערה עזה. התבטאות זו לבדה היא די חריגה, אולם בפסוק כתוב שחרדתו היתה אף גדולה מכך: וַיִּחְרַד יִצְחָק חֲרָדָה גְדֹלָה עַד מָאֹד". לא מצינו תיאור מעין זה באף מקום אחר בתורה! לא היה זה כמו עלה שנקלע לסערה, אלא לסופת הוריקן!

אם יצחק חרד ורעד בצורה כה קיצונית, אין ספק שהיה כאן מאורע מסעיר ביותר, שגרם לו לחרדה כה עזה. וכאן שואלים חז"ל, מהו הדבר שהביא אותו למצב כזה של פחד נורא? מה זעזע אותו כל כך?

גיהנם פתוחה מתחתיו

התשובה מבוארת בדברי חז"ל, שהובאו ברש"י כאן במקום: "ראה גיהנם פתוחה מתחתיו". והנה, אין ספק שאילו אנחנו היינו רואים את הגיהנם פתוחה תחתינו, היינו גם אנו נסערים ומפוחדים עד מאוד, והיה אוחז בנו רעד בלתי נשלט. לא זו בלבד, אלא מן הסתם היינו ממשיכים לרעוד עד סוף חיינו. האמת היא שאולי זה היה דוקא טוב עבורנו, אך במחשבה שניה נראה כי זה לא היה טוב, כי הדבר היה משתק אותנו לגמרי. זו הסיבה שהקב"ה אינו מראה לנו את הגיהנם. עלינו ללמוד על הגיהנם ולחשוב עליו, אולם הוא עצמו

א' - מהותה של ההונאה העצמית

חידה סתומה

אחת החידות הסתומות ביותר בתורה היא העובדה שמלכתחילה ביקש יצחק אבינו להעניק את הברכות לעשו. למעשה, המילה "מלכתחילה" אינה כל כך מדויקת, שהרי כך כמעט קרה בפועל! יצחק אבינו ידע שעתיד להיות עם יהודי ושיהיו לו שלושה אבות, ותכניתו היתה לברך את עשו ובכך להכתיר אותו כאביהם השלישי של בני העם הנבחר!

על פי תכניתו של יצחק, כאשר היינו נעמדים להתפלל תפילת שמונה עשרה, היינו אומרים "אלקי אברהם, אלקי יצחק ואלקי עשו" - כך היינו אומרים, לנצח נצחים. אלא שבפועל לא היינו אומרים כך משום שלא היינו כאן כלל וכלל. אילו עשו אכן היה הופך לאחד מהאבות, זה היה סופו של עם ה' ח"ו, ולא היינו כאן היום. אנחנו "עם אלקי יעקב". זו הסיבה היחידה שאנחנו חיים וקיימים כיום הזה.

והנה, חז"ל גילו לנו כי חכמתו של יצחק היתה אף גדולה מזו של אברהם, שכן אברהם אבינו היה זה שגילה וחדש את האמונה בהשי"ת, אולם יצחק למד את כל מה שלימדו אביו-רבו, ואף הוסיף עוד משל עצמו, והיה כענק העומד על גבי ענק. אין ספק אם כן שיצחק אבינו היה אחד החכמים הגדולים ביותר בתולדות עולם, ומשכך, לומר שעשו הטעה את יצחק ורימה אותו זו בעיה גדולה.

מי צד את מי?

הפסוק בפרשתנו אומר, "וַיֵּאָהֵב יַצְחָק אֶת עֵשָׂו כִּי צִיד בְּפִיו" (כה, כח). משמעותם הפשוטה של הדברים היא שעשו צד צבאים עבור יצחק אביו, וזה גרם ליצחק לאהוב אותו, ומכח זה יצחק הוטעה על ידו. למען האמת, בשר צבי צלוי הוא מעדן מיוחד במינו, ואכן, אם היה מדובר בנו, יתכן מאוד ומטעמים כגון אלו היו מצליחים להונות אותנו. אולם אי אפשר בשום פנים ואופן לומר מילים כאלו כלפי יצחק אבינו! שיצחק אבינו יהיה משוחד לטובת בנו בגלל מטעמים שזה הכין עבורו?!

ועל כן דרשו חז"ל את המילים "כי ציד בפיו", ש"בפיו" אינו מתייחס לפיו של יצחק אלא לפיו של עשו, שעשו צד את אביו ורימה אותו על ידי המילים שדיבר, שהיה שואלו "כיצד מעשרין את המלח?" שאלות של "חומרות" כאלו ואחרות.

אולם טעות גדולה היא לחשוב כי פירוש הדבר הוא שיצחק לא השכיל לשים לב לתרמית של עשו, ואיפשר לעצמו להיות ניצוד ברשתו. לא רק שזו טעות כלפי יצחק, אלא זו טעות אף כלפי עשו. אף אדם לא היה מסוגל להונות את יצחק אבינו באופן כזה - אין כל שאלה בדבר! עשו לא היה מצליח לסמא את עיניו של יצחק.

הפשט האמיתי בפסוק הוא, שעשו רימה את יצחק משום שהוא רימה את עצמו! הוא באמת רצה לעשר את המלח! הוא רצה להחמיר.

זהו יסוד אדיר, שרבים אינם מודעים אליו. עשו לא ניסה להונות את אביו, אלא הוא האמין באמת ובתמים שהוא אדם צדיק. אני מודע לכך שדבר זה נשמע כחידוש גדול עבורכם - אך אצלי הדבר ברור כי עשו לא רימה את יצחק אלא את עצמו. עשו האמין בכל לבו שהוא המובחר מבין הבנים, והוא זה שראוי לקבל את הברכות. הוא סימא את עיני עצמו!

ועובדה זו היא שהפכה את עשו למסוכן כל כך! הרמאי הגדול והמסוכן ביותר אינו זה שבא לרמות אותך, אלא זה שמרמה את עצמו וחושב שהוא "מאן דאמר", שהוא חשוב. למשל, מיסיונר שמקבל תשלום עבור כל נפש שהוא מטביל לנצרות ר"ל, אבל הוא עצמו אינו מאמין בכך, מהווה סכנה מועטת. לעומת זאת, מיסיונר שמעורב בשקר של העבודה זרה עד כדי כך שהוא באמת מאמין בה, ממנו נשקפת הסכנה

מכוסה מאיתנו, שכן אילו היינו רואים אותו, לא היינו מצליחים להמשיך ולתפקד.

אולם יצחק ראה את זה! הוא ראה גיהנם פתוחה לפניו! פירושו של דבר הוא, שהוא ראה שהיה אך כפסע במרחק נפילה אל תוך הגיהנם. הוא כמעט ונתן את כל עתיד העולם לעשו, ורק ברגע האחרון, בעודו עומד על פי התהום, האמת התגלתה בפניו. לאחר שיעקב לקח את הברכות והלך, ועשו נכנס ונתקל בשאלתו של יצחק, "מי אפוא הוא הצד ציד וַיָּבֵא לִי וְאֶכְל מִכָּל בְּטָרְךָ תָּבוֹא וְאֶבְרַכְהוּ?!", או אז הבין יצחק שיד ה' גילתה בפניו את האמת. יצחק ידע ששום דבר אינו מתרחש במקרה, והבין שאם כך התגלגלו הדברים, שיעקב קיבל את הברכות, הרי שזהו רצון ה', וכעת הכתה בו ההבנה שבמשך שנים רבות כל כך הוא שגה שגיאה מרה. הוא הבין שעשו לא נועד להיות אביהם של העם הנבחר, ואם כן, הרי שהוא יצחק, כמעט ונפל אל תוך התהום!

ראיתי פעם תמונה של אדם הפוסע על גבי גשר באישון ליל. הוא הולך אי שם בהרים, בחוף שוררת עלטה מוחלטת, אולם הוא חייב להגיע לביתו, ואין לו ברירה אלא להמשיך וללכת. לפתע מבזיק הבזק ברק פתאומי, ובאור שנוצר לרגע הוא רואה שהוא נמצא על קצהו של צוק גבוה. איזו חוויה מטלטלת! עוד פסיעה אחת והוא היה מוצא את מותו בצורה איומה ונוראה.

זוהי ההכרה שאליה הגיע יצחק באותו הרגע, אלא שעומקו של התהום שעל פיו עמד לא היה של עשרות או מאות מטרים, אלא הרבה מעבר לכך. הוא ירד והגיע עד הגיהנם.

והשאלה הגדולה היא, כיצד אירע דבר כזה מלכתחילה? כיצד יתכן שיצחק אבינו, החכם הגדול והאדיר, הגיע קרוב כל כך אל פי התהום? כיצד הוא הוטעה לחשוב שעשו, לא רק שהוא ראוי לברכות, אלא שהוא ראוי להן יותר מיעקב?

זוהי שאלה שעלינו לתת עליה את הדעת. איני אומר שנגיע לפתרון המלא לחידה זו, אולם מוטל עלינו לכל הפחות לחשוב עליה. ואם נעשה כן, נוכל ללמוד מכאן שיעור חשוב הנוגע לחיינו.

אחי הצעיר יעקב שיושב כל היום בבית. אני יוצא אל השדה ועובד קשה למען אבי. עשו האמין בלב שלם שסיבת היותו "איש שדה" היא כדי לכבד את אביו בכל כוחו. כך הוא סבר. וכך הוא הטעה את אביו. כאשר הוא הגיע בסוף היום אל אביו עם בשר הצבי המשובח, אביו ראה את הפלגתו במצות כיבוד אב, ולכן ראה בו את המשך שושלת האבות הקדושים.

טעות גוררת טעות

אין באפשרותנו להבין את מלא היקף הסיבות שגרמו לטעותו של יצחק, אך אין כל ספק שהונאתו העצמית של עשו היתה הסיבה העיקרית. זהו סיפור נורא ואיום, ואכן ראוי לחרוד מחמתה חרדה גדולה עד מאוד, מהמחשבה שדבר כזה יכול היה לקרות. אולם זה קרה, ויש כאן לימוד עצום עבורנו.

איזה לימוד? זהו הלקח החשוב שעליו מדבר ירמיהו הנביא (יז, ט): "עֵקֶב הַלֵּב מְכַל וְאָנֵשׁ הוּא מִי יִדְעֵנּוּ" - השכל האנושי הוא הדבר המורכב מכל, ומי הוא זה שיוכל לדעת אותו? קל מאוד לאדם לטעות בפנימיות שכלו, וזה מה שקרה לעשו. הוא טעה טעות חמורה ביותר כלפי עצמו, וזה גרם לכך שאפילו יצחק אבינו הוטעה בכך.

ב' - הגנה מפני הונאה עצמית

החיים בישיבה

והנה, יעקב אבינו היה שונה בתכלית מעשו אחיו, והוא לא עשה את הטעות הזו. זהו דבר שנוגע אלינו, ועל כן עלינו להבין - במה היה יעקב שונה מעשו, וכיצד הוא לא נלכד ברשתה של ההונאה העצמית?

התשובה לשאלה זו מבוארת בפסוק: "וַיַּעֲקֹב אִישׁ תָּם יוֹשֵׁב אֲהָלִים" (כה, כז). כבר שמענו את המילים הללו פעמים רבות כל כך, ואנחנו חולפים על פניהם במרוצה, כפי שאדם מחליק על גבי אגם קפוא, מבלי להבין כמה עמוקים הם המים שמתחתיו. אך אם ברצוננו להבין את האמת שהתורה מלמדת אותנו, עלינו להפסיק לרוץ ולהתחיל להקשיב למשמעותם של מילות הפסוק: מדוע היה יעקב "איש תם", כלומר אדם מושלם? משום שהיה "יושב אהלים" - משום שישב באהליהם של אביו ואמו.

הגדולה. ועשו האמין בעצמו. זהו הפירוש של "כי ציד בפיו".

המהדר בכיבוד אב

והנה, אין ספק שפירושה של חז"ל למילים "כי ציד בפיו" אינו בא לשלול את הפשט הפשוט, שעשו יצא אל השדה כדי לצוד ציד לאביו, אך יציאתו אל השדה לא היתה באופן פרוע ומרושע כפי שאנו רגילים לחשוב, אלא הוא עשה זאת בתור עבודת ה'. בעודו צד את הצבאים, הוא חשב בליבו, "לשם מצות כיבוד אב". הציד שלו נעשה מתוך רוממות. עשו היה חסיד בכיבוד אב, ונהג בה לפנים משורת הדין.

ענין זה מתבאר מדברי המדרש: "אמר רבן שמעון בן גמליאל כל ימי הייתי משמש את אבא ולא שמשתי אותו אחד ממאה ששימש עשו את אביו, אני בשעה שהייתי משמש את אבא הייתי משמשו בבגדים מלוכלכים, ובשעה שהייתי יוצא לדרך הייתי יוצא בבגדים נקיים, אבל עשו בשעה שהיה משמש את אביו לא היה משמשו אלא בבגדי מלכות, אמר אין כבודו של אבא להיות משמשו אלא בבגדי מלכות" (בראשית רבה סה, טז).

חישבו על כך: לאחר שעשו שב ממסע הציד, היה עליו להחליף לבגדי היום טוב שלו, וכאשר הוא יצא מאת אביו, הוא פשט את בגדי היום טוב ולבש את בגדיו הרגילים. ואם כחלוף שעה היה עליו להיכנס שוב אל אביו, הוא חזר שוב על התהליך כולו. והוא עשה זאת יום אחרי יום! ועל זה אמר רבי שמעון בן גמליאל, "אני איני יכול לכבד את אבי באופן זה!"

והנה, עלינו להבין בצורה נכונה את דברי רבן שמעון בן גמליאל. כוונתו אינה שלא היה לו כח להחליף בגדים כל כך הרבה פעמים. אילו רצה, יכול היה גם הוא לנהוג כעשו ולהחליף את בגדיו לבגדי יום טוב כאשר שימש את רבן גמליאל אביו. אלא שרבן שמעון בן גמליאל לא רצה לרמות את עצמו! הוא ידע שהוא אינו אוחז במדרגה הראויה להנהגה זו, ומשכך, לא רצה לנהוג בה ולרמות את עצמו כביכול הוא אוחז שם. אין ספק שרבן שמעון בן גמליאל נהג ברבן גמליאל אביו בכבוד עצום, אולם לרמות את עצמו וללבוש בגדי יום טוב? את זה הוא לא הסכים לעשות.

אולם לעשו לא היתה בעיה כזו, שכן הוא כבר שכנע את עצמו שהוא כן אוחז במדרגה זו! לכן הוא עשה זאת. הוא אמר לעצמו, "זה מי שאני! איני כמו

החיים בצל אבא ואמא

עד אותה תקופה לא היה צורך במלמדי תינוקות, שכן כל בית שימש כתלמוד תורה וכ"בית יעקב". מדוע המוסד של בית יעקב הוקם בתקופה מאוחרת כל כך? מדוע הלל הזקן לא הקים בית יעקב? ומדוע רבא לא עשה זאת? התשובה היא שלא היה צורך בכך! בכל בית יהודי לימדו את הבנות את כל אשר עליהן לדעת. הם למדו מידות טובות ודרך ארץ, וכן את כל ההלכות הנוגעות לנשים.

והבנים בוודאי חונכו כראוי. מלכתחילה הדרך היתה כפי שאומרת התורה, "ושננתם לבניך". אבי המשפחה, מתי שרק היה לו זמן, היה מלמד את בניו דברי אלקים חיים. בהליכתו לעבודה הוא לקח יחד עמו את בניו ולימד אותם תורה בכל עת. כך היה בדרך לעבודה, בזמן העבודה, בדרך חזור מהעבודה, וביושבם בבית. כך מצווה התורה בפירוש: "וְשִׁנַּנְתָּם לְבְנֶיךָ וּדְבַרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתְךָ וּבְלֶכְתְּךָ בְּדֶרֶךְ וּבְשֹׁכְבְּךָ וּבְקוּמְךָ".

ואין הכוונה רק ללימוד גמרא, אלא גם לימוד כיצד להיות "מענטש". גם בימינו, אי אפשר לתאר כמה חשובות הן השנים שאדם גודל בבית הוריו! שנים אלו, בהם הוא חי בצילם של שני מדריכים שעומדים הכן לחנכו וללמדו, הן השנים שמעצבות את האדם. "תעשה כך וכך", "אל תעשה כך וכך", "אל תהיה עצלן", הם אומרים לך תדיר לשתף פעולה, לא לפתוח את הפה יותר מדי, לשמור על בריאותך, ללכת לישון מוקדם, לסדר את מיטתך בבוקר. הם עסוקים כל הזמן בלייעץ לך!

פעילים למען זכויות הילד

כמובן שבעולם המשוגע של היום כבר לא שומעים דברים כאלו, "סדר את מיטתך". אולם בימים עברו, כל ילד היה חייב לסדר את מיטתו כל בוקר. הוא היה חייב לעשות דברים רבים - לחטוב עצים, לסדר את המדורה באח, ועוד ועוד מטלות.

האמא ציוותה והבן הקשיב לקולה. ואם הוא לא הקשיב, האבא היה נכנס לתמונה, ואז הבן היה מוכרח להקשיב. אפילו אצל הגויים להבדיל, מקובל היה שאם הבן לא הקשיב למה שאומרים לו, אבי המשפחה היה לוקח אותו אל מחסן העצים שבחצר האחורית ומכה אותו. באותם ימים, הגוי למד כיצד להתנהג, כי היה לו בית.

ואלו אהלים היו אלה! רק לשבת בביתה של רבקה, אף ללא יצחק, אפשר היה לגדול מכך לאין שיעור ותכלית! לשמוע את חכמתה של רבקה, לראות את עבודת ה' שלה, את צדקותה ואצילותה. ולחיות במחיצתו של יצחק! אילו היינו זוכים לחזות אפילו פעם אחת בפניו של יצחק אבינו, היינו הופכים לאנשים שונים לעד. אבל לגדול בתוך אהלו?! אי אפשר לתאר כמה יקר הוא דבר זה!

יעקב אבינו בחר להישאר כמה שיותר בתוך אהליהם של הוריו, ולקבל את ביקורתם, עצתם והדרכתם. הוא נשאר במקום בו תהיה להם עליו כמה שיותר השפעה, ובכך הפך יעקב לאיש תם.

תקנתו של שמעון בן שטח

ישנה נקודה שחשוב שנדע ונבין. במשך תקופה ארוכה בדברי ימי עם ישראל, עד לאמצע ימי בית שני, לא היו כלל בתי לימוד עבור ילדי ישראל. חינוכם של הילדים התבצע בין כתלי ביתם, בהשפעת האב והאם. אלא שבימי שמעון בן שטח חל רפיון בעם ישראל, שבא לאחר תקופה ארוכה וקשה; במשך שלושים שנה נלחמו החשמונאים ביוונים, ולאחר מכן השתלטו הצדוקים על בית חשמונאי, והדבר גרם לקלקול מסוים בעם ישראל. הדרך הישנה כבר לא הספיקה, ושמעון בן שטח יחד עם יהושע בן גמלא תיקנו שיהיו מלמדי תינוקות בכל עיר ועיר (עי' ב"ב כא, א וירושלמי כתובות פ"ח הי"א).

ראיתי פעם מישהו שכתב מאמר שבו התפאר בכך שעם ישראל הוא עם מתקדם כל כך, שכבר בימי קדם החיל "חוק חינוך חובה". אצל הגויים להבדיל, חוקים כאלו יוסדו רק בסוף המאה הקודמת. אפילו בצרפת, חינוך חובה עבור הנוער החל רק לפני כמאה שנה. "אולם אצלנו היהודים", כך נכתב באותו מאמר, "הונהג חוק חינוך חובה עוד מימי שמעון בן שטח שתיקן תקנה שלפיה חובה על כל אחד לשלוח את בניו למלמדי תינוקות. אה! איזה דבר נפלא! הקדמנו את הגויים באלפיים שנה!"

אך על זה הגיב אדם גדול אחד, "אל נא תתגאה בכך. זה נכון - אנחנו מרוממים יותר מהגויים מבחינה זו, אולם אין זה דבר שיש לשמוח בו, שכן חוק זה נחקק רק בגלל התפרקותו של הבית היהודי ושל הרחוב היהודי, וזה מה שגרם לצורך בבתי ספר מעין אלו".

של קדושה וביקוש האמת, בית שבו עסקו יומם ולילה בלימוד יסודות המידות הטובות, האמונה בה' ודרכי הנהגתו יתברך בעולם. יצחק ורבקה הטעינו את יעקב בנם בכל דבר טוב, ויעקב ניצל הזדמנות זו במלואה. הוא היה עסוק תדיר בלהחזיר אל תוך שכלו את הוראותיהם. זהו הפירוש של המילה "תורה" - מלשון הוראה.

אכן, "הוראות" אינן דוקא כאלו המלמדות אותנו דברים על העולם שמסביבנו. ההוראה החשובה ביותר שיכול האדם לקבל היא ללמוד כיצד להכיר את עצמו. כמובן שמילים אלו אינן ערבות כל כך לאוזנינו. הרבה יותר נחמד ללמוד כל מיני נושאים הפורחים באוויר, לעסוק בסתרי התורה וסודותיה, דברים שאין לנו כל כך הבנה בהם. כל הלימודים הללו הם טובים, אך החשוב ביותר מבין כל התורות, הסוד החשוב ביותר, הוא ללמוד על עצמנו. וזה היה הנושא שבו עסקו בביתם של יצחק ורבקה.

אומנות הבחינה עצמית

הם לימדו את יעקב כיצד לבחון ולבקר את עצמו. ואין בעולם דבר טוב מזה! מדוע? כי אחרת, האדם חושב שהוא מושלם. הדרך היחידה שיכול האדם להקיץ מתוך החלום הזה היא בכך שישאל את עצמו תדיר, "האם אני טועה במשהו?"

כאשר יעקב הבחין בעצמו במידה הטעונה תיקון, הוא לא הצדיק את עצמו ואמר, "הכל בסדר, זו דוקא מידה טובה". לא ולא! בבית כזה אי אפשר היה לנהוג כך. יעקב לא רימה את עצמו. אביו ואמו לימדוהו כיצד לזהות את הדברים הטעונים תיקון אצלו, והוא למד כיצד לפשפש במעשיו. יום אחרי יום, שבוע אחרי שבוע, שנה אחרי שנה, הוא חשד בעצמו וביקר את עצמו, ובכך הוא הפך ל"איש תם" - לאדם השלם.

העבודה המוסרית בסלבודקה

זכיתי לטעום מעבודה זו בלומדי בישיבת סלבודקה. אמנם סלבודקה היתה כאין ואפס לעומת ביתם של יצחק ורבקה, לא קרב זה אל זה, אך בסלבודקה חינכו אותנו לחשוב בדרך זו. רבותינו נ"ע

היום לא תמיד אפשר לנהוג כך. העולם שלנו הוא איום ונורא. בשבדיה, מי שמכה את בנו נעצר על ידי המשטרה. כך גם בארה"ב. אני מכיר אישית ילד חרדי בן 13 שאביו הכה אותו, והבן הזמין משטרה! כאשר השוטרים הגיעו, האב היה בחדר הפנימי, ואם המשפחה הרגיעה אותם ואמרה שהכל בסדר, הענינים סודרו, והשוטרים חזרו כלעומת שבאו.

למען האמת, הם לא היו צריכים לעזוב כל כך מהר, אלא להיכנס פנימה ולהכות בילד כמה מכות הגונות על כך שהטריד אותם לשווא. אך לא, בימינו לא עושים דברים כאלה. במקום זאת מוקמת ועדה למניעת פגיעה בילדים, ושולחים כל מיני פסיכולוגים לבית. משוגעים!!!

הכנה ל"כביש המהיר" של החיים

אולם בימי קדם כל יהודי הבין שהעולם הזה נברא כדי שנדע כיצד לנסוע ב"כביש המהיר" של החיים; עליך לדעת את כללי הכביש, ולכן כל אדם היה מוכן ללמוד מהוריו כיצד עליו להתנהג. גם אם יהודי מבוגר ברחוב היה מנופף אליך אצבע וגוער בך: "ילד, אל תעשה ככה!" לא היית מעז לענות לו בחוצפה. אני זוכר סיפור שאירע לי כאשר הייתי ילד קטן ושיחקתי עם חברי ברחוב. עברה שם אשה זקנה וגערה בנו, "אל תשתוללו!" הבטנו בה ביראת כבוד והשתתקנו. כי הבנו שרחוב יהודי כמו בית יהודי, הוא מקום שבו האדם מתחנך.

בימי קדם, בזמן בית ראשון ותחילת בית שני, הבן למד בבית אביו את כל מה שהיה זקוק ללמוד, ואם כן, על אחת כמה וכמה שכך היה אצל האבות הקדושים! אין ספק שהם השקיעו את כל אשר להם בחינוך בניהם, בידעם שבכך הם בונים את עתידו הנצחי של עם ישראל.

ה"תורה" החשובה ביותר

כל השיג והשיח בביתו של יצחק היה אודות עבודת ה', בדיוק כפי שלמד מאברהם אביו, והוא הוסיף לזה עוד פירושים והבנות משל עצמו. אין לנו כלל השגה כיצד היה נראה ביתו של יצחק אבינו! היה זה מקום

ניתן להשיג ספרי רבינו בחנויות ספרי קודש ואצל המפיצים:

ספר שערי אורה-ועדי מוסר, ספר לב אביגדור-עבודת האדם בקנייני השלמות מכתב יד: קולמוס 072-244-1670

תפילת אביגדור-פירוש וביאור על התפילה מכתב יד: אזל מן השוק

ג' - התשובה להונאה העצמית

אוצר החכמה

אחד מהדברים שהחמיץ עשו בכך שלא בילה את זמנו בבית הוריו הוא ספר משלי. ספר משלי לא נכתב כולו על ידי שלמה המלך, שכן מלבד דברי החכמה ששלמה כתב שם, הוא אף ליקט מדברי החכמה שלמה מהקדמונים. בכך הפך ספר משלי לאוצר בלום של חכמה עמוקה, המלמדת את האדם כיצד לחיות חיים מוצלחים.

כמה חבל שאנשים רבים מוצאים את הזמן לקרוא הכל - עיתונים, כתבי-עת, ועוד הבלים מהבלים שונים; יש המשקיעים זמן בקריאת ספרים, ומעסיקים את עצמם בכל מיני סיפוריים דמיוניים שהגה מוחו הקודח של סופר פלוני אלמוני, אולם עבור לימוד ספר משלי, שהוא אוצר החכמה, אין להם זמן.

האם יתכן דבר כזה, שתחיה את חייך מבלי שלמדת אפילו פעם אחת את ספר משלי? שלמה המלך מלמד אותנו יסודות חשובים כל כך, וחבל שתחמיץ אותם!

אל תהיה פתי

אשר על כן, אין כל ספק שבין הלימודים הרבים שנלמדו בבית יצחק ורבקה נכללו כל דברי החכמה שבספר משלי. כל עניני החכמה והדעת שכתובים שם, נלמדו היטב על ידי יעקב אבינו. וכך הפך יעקב לאיש תם.

והנה, יש הטועים בהבנת המושג "איש תם", וסבורים שאדם צדיק ותם הוא אדם פתי ותמים. אך זו טעות איומה! "איש תם" אינו אדם חסר דעת ופקחות. לא ולא! אין זו הכוונה! מי שרוצה לגדול ולעשות מעצמו משהו, חייב להיות פקח!

כך מציג שלמה המלך את מטרתו של ספר משלי: "לִתֵּת לַפְתָּאִים עֲרֻמָּה" (א, ד). אתה רוצה להצליח בעולם הזה? הדבר הראשון הוא להכין את עצמך להיות אדם שחושב; לא להיות אדם שטחי ורפה-שכל.

ללמוד משר החוץ

לדוגמא, עליך לדעת כיצד להתנהל מול בני אדם, לנהוג עמם בערמה ובדעת, ולא תמיד לצעוק להם את האמת בפנים. לא תמיד אפשר לומר את מה

דיברו רבות אודות נושא זה, והם היו מומחים בלבחון את תכונותיהם ומידותיהם של בני אדם. מי שהיה ניגש אליהם באופן פרטי ומבקש מהם ביקורת ועצה על מה עליו לעבוד, הם היו משתפים פעולה ומגלים לאדם במה עליו להשתפר.

אני מכיר כאלו שעשו זאת. ורבותינו ידעו כיצד לתת את הביקורת הזו. הם עשו זאת בעדינות כפי שעושה מנתח שצריך לבצע ניתוח מורכב. הוא לא חותך בבשר החי בצורה גסה, אלא עושה זאת בעדינות. הם בדקו בעדינות וביסודיות מהו הדבר הצריך תיקון, מצאו אותו, והורו לתלמיד כיצד עליו להסירו. אולם יותר מכל הם לימדו אותנו שמוטל עלינו לבדוק ולבחון את עצמנו!

ישיבת סלבודקה היוותה כר פורה והזדמנות נהדרת עבור עבודה זו, אך ביתם של יצחק ורבקה היה טוב פי אלף. ובזכות ישיבת האהלים שאימץ לעצמו יעקב אבינו, הוא זכה ללמוד עוד ועוד מהי תכלית החיים.

טעותו של עשו

והיכן היה עשו בזמן שכל זה התרחש? "וַיְהִי עֶשָׂו אִישׁ יָדַע צִיד אִישׁ שׂוּדָה". הוא היה איש של ה"בחוף", הוא נהג לשהות מחוץ לבית. הוא בחר לעסוק בציד, שהיה עיסוק נפוץ באותם הימים. זה הרחיק אותו מבית הוריו ומהוראותיהם, וכך גדל עשו כאדם שונה בתכלית מאשר יעקב. כידוע, עצים ובעלי חיים אף פעם אינם מטיפים מוסר, ואלו מעולם לא הזכירו לעשו לחשוב על חייו בצורה קצת יותר מעמיקה. עשו מעולם לא למד כיצד להיות איש תם, ועל אף שהיו לו בחינות מסוימות של שלמות, היה זה כאין וכאפס לעומת יעקב אבינו.

עשו היה בטוח שהוא נוהג כשורה, ואדרבה, הוא סבר שיעקב הוא זה שטועה. מעולם לא עלתה על קצה דעתו המחשבה שהוא מבלה את זמנו בשדה במקום בבית כדי לא להיות חשוף לשבט ביקורתם של הוריו. טעותו הגדולה של עשו היתה בכך שהוא לא ניצל את בית הוריו כדי לשבת שם וללמוד מהם. היתה זו שגיאה גדולה ונוראה, כי בכך הוא החמיץ את ההזדמנות ללמוד להכיר את עצמו.

מתמודד מול עצמו! ומי שאינו מתרגל לחשוב בצורה ערמומית, יגיע תמיד למסקנה שהוא צודק.

זהו לימוד נוסף שאנו למדים בספר משלי: "כָּל דֶּרֶךְ אִישׁ יִשָּׂר בְּעֵינָיו" (כא, ב). שלמה המלך מדבר עלי ועליך, ועוסק בדרכים בהם אנו הולכים מדי יום ביומו. כל אדם חושב שיש לו מידות טובות, וכולם תמיד סבורים שהם צודקים.

הייתי מעורב במקרים רבים כל כך של סכסוכים בין שכנים, בין כלה וחמות, בין איש לאשתו, ומדהים להיווכח בנקודה אחת שחוזרת על עצמה באופן עקבי: כולם תמיד צודקים. תמיד! אף שלמעשה, לעתים קרובות שני הצדדים טועים טעות חמורה. יש אנשים שכל כך טועים, עד שהם אפילו אינם קולטים עד כמה הם נוהגים בצורה אכזרית ומרושעת. והכל מבוסס על מידה קטנה אחת מקולקלת שמטעה אותם, אלא שאף אחד מהצדדים אינו מעלה בדעתו שהוא הצד האשם.

האיזון העדין של השכל

לכן חשוב כל כך שנבדוק ונבחן את עצמנו כל הזמן, ולא נחשוב תמיד שאנחנו צודקים. למען האמת - אין לנו ברירה, כי הקב"ה בוחן כליות ולב, בין אם נרצה ובין אם לא. זהו שמסיים שלמה המלך בפסוק הנ"ל: "וְתִכַּן לְבוֹת ה'" - ה' מודד את שכלם ודעתם של כל בני האדם. מה יעזור לנו לרמות את עצמנו אם בסופו של דבר הקב"ה ימדוד ויבחן את המחשבות והמניעים שבתוך שכלנו? הקב"ה בוחן את עומק שכלנו, את עומק כוונותינו ומחשבותינו, ואת המניעים האמיתיים שלנו.

זו המשימה הקשה מכל - ללמוד להכיר את עצמנו, כי בנוגע לעצמנו כולנו עוורים. התורה מלמדת אותנו "כִּי הַשִּׁחַד יַעֲזֹר עֵינֵי חֲקָמִים" (דברים טז, יט). השוחד אינו רק דבר המשחית את מידותינו, אלא גרוע מכך - הוא מעוות את שכלנו!

נניח והענקת לשופט מסוים כרטיס טיסה בחינם - וזהו, לא אמרת מילה נוספת. דבר זה גורם לשופט לנטות לטובתך באופן מידי. הוא מתחיל לראות בך אדם הגון וטוב לב. ומעתה, כל פסק דין שבו הוא יהיה מעורב, מתארגן מחדש במוחו על פי דפוס החשיבה החדש שלו, ולפתע, אותם סדקים מזעריים בחוק, הופכים לא לחורים גדולים אלא לשערים פתוחים

שחושבים, ולאפשר למבע פניך להסגיר את תחושותיך והרגשותיך. לפעמים צריך להשתמש בתחבולות כדי להגיע להישגים, ולנהוג בחכמה, באופן שלא יבינו לאן אתה חותר.

אדם שחסרה לו ערמה זו הוא כמו בולדוזר שדורס את כל מי שנקרה בדרכו. אך לא זו דרך התורה. על האדם ללחום כפי שלוחם מזכיר המדינה (שר החוץ). מזכיר המדינה אינו מסתובב עם אלה על כתפו. אחרת, הוא לא היה מזכיר המדינה. הוא נוהג בדיפלומטיה ובערמה - או לכל הפחות כך הוא אמור לנהוג.

אחיו אני במרמה

כך למדנו מהנהגתו של יעקב אבינו עם לבן. כאשר לבן רדף אחריו להורגו, הקב"ה נגלה אליו והזהיר אותו לבל יהין לפגוע ביעקב. למחרת היום, כאשר השיג לבן את יעקב, הוא אכן חשש מלפגוע בו, אך עדיין דיבר עמו בתקיפות. וכיצד נהג יעקב? הוא יכול היה להשיב לו בנימה תקיפה: "הישמר לך! ה' הזהיר אותך לא לפגוע בי!" יעקב, שהיה בעל כוח רב, יכול היה גם להפליא בו את מכותיו.

אולם לא, לא כך נהג יעקב אבינו. במקום זאת הוא ערך סעודה. הם סעדו את לבם יחד ואחר כך נפרדו בנשיקות. זהו יעקב אבינו - זוהי הנהגה של ערמה. הוא אינו מגיב ללא מחשבה, מתוך אינסטינקט ראשוני, אלא מכלכל את צעדיו בתבונה ובדעת. לזאת תקרא חכמה. "אֲנִי חֲכָמָה שְׁכַנְתִּי עִרְמָה" (ח, יב) - החכמה שוכנת בתוך הערמה. כמובן, הכל חייב להיעשות עבור התכלית של קיום רצון השי"ת, אולם כאשר אנו לומדים את מעשיו של יעקב אבינו בתורה הקדושה, אנו רואים כי במשך כל חייו, הצלחתו של יעקב אבינו היתה בזכות העובדה שהוא לא חשב בצורה שטחית, אלא למד כיצד לחשוב בערמה.

ערום ביראה

והנה, עם כל חשיבותו של הצורך ללמוד כיצד לנהוג בערמה מול אחרים, החכמה הגדולה ביותר של הערמה אותה למד יעקב אבינו דוקא לא היתה בהתמודדות מול אנשים אחרים. המטרה החשובה ביותר של לימוד חכמת הערמה היא כדי שהאדם ידע כיצד להתמודד עם עצמו, כדי שלא ירמה את עצמו. "לעולם יהא אדם ערום ביראה" (ברכות יז, א), שכן האדם מתמודד מול אויב ערמומי ביותר - הוא

את הפעולות הנכונות. אולם אין ספק שזוהי החשיכה העמוקה מכולם.

היה חשדן

אחד הדברים החשובים ביותר שלמד יעקב בביתם של יצחק ורבקה היה כיצד להתגבר על החשיכה הזו. מה הוא למד? את אומנות הערמה העצמית - כיצד לנהוג עם עצמך בערמה, ולא לתת לאהבתך העצמית לרמות אותך. הוא למד כיצד לבחון את עצמו בערמומיות ולא באופן שטחי. הוא התרגל "לתת לפתאים ערמה". מיהו פתי? פתי הוא מי שמתפתה ביצרו, כלומר מתפתה לחשוב שהכל בסדר אצלו.

כל אחד חייב ללמוד לחשוד בעצמו ולבחון את מעשיו, מחשבותיו ומניעיו. האדם חייב לבדוק את עצמו, ודרושה לזה חכמה. ובזה היה עסוק יעקב אבינו בעודו יושב באהלם של יצחק ורבקה, ועל שם כך נקרא "איש תם יושב אהלים".

אולם עשו הפסיד את כל זה. הוא לא היה "איש תם" אלא אדם ש"דרך איש ישר בעיניו" - הוא לא שאל מדי הרבה שאלות, אלא חי חיים שטחיים, חיים של "מצות אנשים מלומדה" והרגל, בעודו עוסק במלאכת הצידה המוכרת והאהובה. "הכל טוב, אני מקיים כיבוד אב. מה כבר יכולה להיות הבעיה עם מה שאני עושה?" זה כל מה שהוא ידע. האם הוא חשד בעצמו שמא הוא מנסה להשתמט מחיוב תלמוד תורה? שאולי מצות כיבוד אב הוא לא המניע היחיד שלו? אולי כיבוד אב הוא רק תירוץ כדי לא לחיות תחת עינם הפקוחה של הוריו. הוא לא חשד בעצמו. הוא לא התחיל אפילו ללמוד את הסוגיא של כיצד להפוך לאיש תם. הוא היה "איש ישר בעיניו", ואיש כזה אינו כלום. הוא אינו יכול להיות עובד ה', כי הוא מרמה את עצמו!

הפתי נופל בגיהנם

זהו הרמאי הגדול מכולם, וכמו שדרשו חז"ל "עשו - הוי שְׁנָא!" כמה "שווא", כמה מזויף הוא עשו! והוא לא נקרא כך משום שהוא מרמה אחרים, אלא משום שהוא מרמה את עצמו! זהו ה"שווא" הגדול ביותר. רמאותו של עשו לא התבטאה בכך שהוא רימה אחרים בכוונה תחילה. הוא חשב לעצמו, "למה לא להחמיר לעשר מלח? הבה ואשאל את יצחק אבי כיצד מעשרים מלח". הוא לא ניסה לרמות את אביו, אלא הוא רימה את עצמו.

לרווחה! זה מה שעושה השוחד; הוא מערער לחלוטין את שיקול הדעת לשפוט באופן צודק וישר.

אין לו שליטה על כך. בשכל קיים איזון דק ועדין ביותר. הדבר דומה לכף מאזניים המיועד לניסויים מדעיים, שבו מודדים שברי מיליגרמים. גרגר אבק אחד עשוי לערער את האיזון העדין שלהם. כדי לעשות שימוש בכפות מאזניים אלו, יש צורך לשמור אותם בתוך תיבה מזכוכית כדי שלא יגיע אליהם אפילו גרגיר אחד של אבק, מה שעלול לשבש את פעולתם. שם, בתוך התיבה, מתבצעים המדידות והניסויים.

והנה, נתאר לעצמנו אדם שלוקח משקל ששוקל טון, ומניח אותו בצד אחד של המאזניים. מה הם הסיכויים שכעת ניתן יהיה לערוך את השקילות העדינות והמדויקות הללו? זה חסר סיכוי! הכף מוטה לצד אחד באופן מוחץ, שאינו משאיר כל אפשרות של שקילה מדויקת ועדינה. זוהי המחשה לעדינותו של השכל האנושי. אין שום דבר בעולם שיוכל להשתוות אליו, ולמען האמת, השכל הוא עדין עוד יותר מהמאזניים הללו. שוחד אחד קטן מסלק לגמרי את יכולתו של השכל לשקול דברים בצורה אמיתית ומאוזנת.

עומק החשיכה

כיון שכך הם פני הדברים, הרי שישנו שוחד אחד שכל אחד ואחד מאיתנו כבר נטל, שוחד שבעצם משבית אותנו לחלוטין, והוא השוחד של האהבה העצמית. זהו השוחד העוצמתי ביותר בעולם! כל אחד ואחד מאיתנו כבר שכנע את עצמו שהוא צודק במעשיו, כי מהו שוחד גדול יותר מאשר אהבת עצמנו? כולנו חשופים לשוחד הזה! עלינו להיזהר מאוד, כי בכל רגע ורגע של חיינו אנחנו נוטלים את השוחד הזה.

זהו לקח שחשוב מאוד שנלמד אותו. אילו לא באתם אלא כדי לשמוע את היסוד הזה - דינו. כל אדם בטוח שהוא צודק תמיד! גם כאשר אדם עומד ומתוודה ביום כיפור, הוא מכופף עצמו קדימה ומכה על ליבו: "חטאתי! טעיתי! למה עשיתי את זה?" באותו רגע ממש, הוא חושב לעצמו, "תראה איזה צדיק אתה. כל הכבוד לך שאתה שב בתשובה בצורה כל כך כנה אמיתית". זה לא אומר שעל האדם להימנע מלהתוודות ולחזור בתשובה, כי לפחות הוא עושה

מתוך תשובות שהשיב הרב זצ"ל לשואלים

שאלה:

כיצד יהודים למדו מוסר לפני שחברו
ה'חובות הלבבות' ו'המסילת ישרים'?

תשובה:

לפני שהיו לנו את הספרים הללו, יהודים למדו מוסר מתוך הגמרא ומתוך ספר משלי ומתוך ספר דברים. השל"ה כותב שבספר דברים כלול כל המוסר שנמצא בספרי היראה. ההבדל הוא, שכאשר אנחנו לומדים חומש, מכיון שקל לנו להבין את פשט הפסוקים, אנחנו נוטים ללמוד אותם במרוצה מבלי להתבונן בהם ולחשוב על משמעותם. אולם בימי קדם, כאשר יהודים למדו חומש, הם היו מתעמקים גם בדברים הפשוטים ביותר. הם נכנסו עוד ועוד אל תוך עומק הענין, וכך למדו מוסר מספר דברים. ספר דברים הוא אוצר בלום של מוסר. זוהי ידיעה חשובה ביותר!

וכמובן יש את ספר משלי. במשלי קיימת חכמה אדירה ויש שם לקחים חשובים ביותר! גם כל דברי הנביאים מלאים במוסר. אבותינו למדו את דברי הנביאים באופן שעולה שבעתיים על כל מה שיכולים החובות הלבבות, המסילת ישרים או השערי תשובה ללמד אותנו. רק בגלל שיהודים איבדו את היכולת להבין כראוי ולעשות שימוש נכון בפסוקי התורה, נולד הצורך בספרי מוסר.

משל למה הדבר דומה, לאמא המנסה לסייע לבנה הפעוט לאכול אוכל אמיתי, עוד טרם צמחו לו שיניים. האמא לועסת את המזון לפני שהיא מכניסה אותו אל פיו של התינוק כדי שיוכל לאוכלו, וכך לומד התינוק לאכול.

כך הוא הדבר בענייננו, לאחר שאיבדנו את היכולת "ללעוס" את משמעותם האמיתית של פסוקי התנ"ך, אנו זקוקים לחובות הלבבות שיעבד אותם ויבאר את מוסר ההשכל הנלמד מהם כדי שנוכל גם אנו ללמוד ולהחכים מהם. אולם למעשה, קדמונינו למדו והבינו מוסר הרבה יותר טוב מאיתנו, הגם שלא היה להם את ספרי המוסר שלהם זכינו.

אך הקב"ה ענה לעומתו, "אתה מחפש חומרות? מצוין! אבל מה עם חומרות במידות טובות? ומה בדבר להחמיר בהכרת מניעיך האמיתיים? זהו הדבר הקשה ביותר, ולזה אני מחכה!"

זו כוונת חז"ל שכאשר הבין יצחק שהברכות ניתנו ליעקב במקום לעשו, הוא ראה גיהנם פתוחה לפניו. יצחק ראה את עצמו עומד על פי תהומו של גיהנם, אך הוא גם ראה שעשו כבר נפל אל התהום! לכן חרד יצחק חרדה גדולה עד מאוד. לא רק שהוא הבין את הטעות שהוא כמעט עשה, אלא שכעת הוא הבין שטעות זו נבעה מהונאתו העצמית של בנו עשו. הוא ראה בחוש כיצד אי הכרת עצמך ומניעיך - הוא הוא פתחו של גיהנם. עשו הביא חורבן על עצמו מכיון שהוא לא השכיל ללמוד את עצמו, מה שכמעט הביא ח"ו לחורבן נצחי עבור עם ישראל!

שבת שלום ומבורך!

בואו נהיה מעשיים

להבחין מבעד למרמה

השבוע נעבוד על צמצום השוחד של אהבת עצמנו שמונע מאיתנו להחליט בתבונה ובשיקול דעת בענייני עבודת ה'. בלי נדר, השבוע נקדיש חמש דקות בכל יום ללימוד ספר משלי, ונשתדל לשבור את המעטה החיצוני של "כָּל דָּרֶךְ אִישׁ יִשֶׁר בְּעֵינָיו". בכך שנלמד מי אנחנו באמת, נתקרב בכל יום אל השלמות, ואל התואר "איש תם".